

**Saizarbitoriaren testuartekotasun
bideetan arakatuz: *Martutene*
eleberriaren analisi bat**

*Following Saizarbitoria's intertextual paths:
an analysis of the novel Martutene*

Asier URKIZA SÁNCHEZ
Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

Jasotze data: 2021.09.13   Onartze data: 2021.10.27

Laburpena

Ramon Saizarbitoria 2013an argitaratutako *Martutene* eleberriko testu-arteotasun baliabideen azterketa da lan hau. Saizarbitoriaren beste lan batzuetako pertsonaiak, eszenak edota sinboloak topa daitezke eleberrian, idazleak berezkoa duen errepikapenerako joeran sakonduz. Bestalde, testuarteotasun aipu eta erreferentziez josita dago nobela, testuan idazle ugariren arrastoa aurki daitekeela. Horietan guztietan Max Frisch idazle suitzarra gailentzen da, bere *Montauk* izeneko nobela, hain zuzen, esan ahal izateraino *Martutene*ren hipotestu gisa ageri dela. Bestelako idazleen presentzia ere agerikoa da maila esplizituan, Xabier Lizardi eta Miguel de Unamunorena, besteak beste. Azkenik, erreferentzia inplizituei dagokienez eta irakurlearen intertestua kontzeptuaren baitan, Philip Roth-en *American Pastoral*ekin erkatu da nobela.

Gako-hitzak: Saizarbitoria, *Martutene*, testuarteotasuna, Max Frisch, Philip Roth.

Abstract

The purpose of this article is to analyze the intertextual resources of the novel *Martutene*, published in 2013 by Ramon Saizarbitoria. Characters, scenes or symbols of other Saizarbitoria's works can be found in the text, deepening the writer's natural tendency to repetition. Moreover, the novel is full of intertextual quotes and references and it is possible to find traces of many authors there. Among those all it stands out the novel *Montauk*, written by Max Frisch. It can be asserted that it works as an hypotext of *Martutene*. Within the explicit level can be found the presence of other authors, Xabier Lizardi and Miguel de Unamuno, for instance. Finally, regarding to the implicit references and using the concept of intertext reader, we can point out its relation with Philip Roth's novel *American Pastoral*.

Keywords: Saizarbitoria, *Martutene*, intertextuality, Max Frisch, Philip Roth.

1. Sarrera. 2. Testuartekotasunera hurbilketa teorikoa. 2.1 Testuartekotasuna Saizarbitoriaren obran. 2.2. Intratestualitatea Saizarbitoriaren obran. 3. *Martutene*. 3.1. Harreman intratestualak *Martutenen*. 3.1.1. Eszenak. 3.1.2. Pertsonaiak. 3.1.3. Sinboloak. 3.1.4. Datak. 3.2. Testuartekotasuna *Martutenen*. 3.2.1. Testuartekotasun esplizitua. 3.2.1.1. *Montauk*, 3.2.1.2. Lizardi eta Unamuno. 3.2.2. Testuartekotasun inplizitua: Philip Roth. 4. Ondorioak. 5. Bibliografia.

1. Sarrera

Lan honen xedea Ramon Saizarbitoriaren *Martutene* eleberriko testuartekotasun baliabideak aztertzea da¹. Horretarako, eleberriak egile beraren bestelako lanekin zein beste autore batzuen obrekin duen harremana ikertu da. Saizarbitoriaren obra osoa, bere bigarren aldiko eleberrigintza bereziki, testuartekotasun aipu eta erreferentziez josita dago. Are gehiago, testuartekotasuna joko metaliterariorako tresna gisa ere erabili du.

Idazlearen eraginen artean, Olaziregik (2001) esan izan du Saizarbitoriaren obraren muina ezagutzeko batez ere XX. mende erdialdean Frantzia sortu zen *Nouveau Roman* delakoari erreparatu behar zaiola. Era berean, Mikel Hernandez Abaituak 2008ko *Ramon Saizarbitoriaren lehen eleberrigintza* tesian adierazi zuenez, eraginak mende horren hasierako Modernismoan ere bilatu behar dira, James Joyce, Virginia Woolf edo Samuel Beckett bezalako idazleengan, hain zuzen. Testuartekotasuna izan daiteke esplizitua, aipuren bidez adierazia, edota inplizitua, estilo literarioan edo gaietan islatzen delarik. Izaera entziklopedikoa, hots, testuartekotasunaren joritasuna eta garrantzia erabatekoa, 1995eko *Hamai-ka pauso* eleberrian azalduko da lehenbiziko aldiz. Idazleen aipu eta erreferentziak etengabeak dira eleberrian. *Martutenen* bide horretan sakontzen du autoreak, Batjinen hitzetan esateko, eleberri dialogikoa idatziz, testuartekotasuneari ardaztutako nobela. Obraren testuartekota-

---

[1] Artikulu hau 2019an aurkeztutako “Testuartekotasun baliabideak Saizarbitoriaren *Martutenen*” Euskal Ikasketakeko Gradu Amaierako Lanaren egokitzapena da. Sarean: <<https://addi.ehu.es/handle/10810/43443>> [2021/05/23]

sun sarrian, halere, idazle bat gailentzen da: Max Frisch. Suitzarraren *Montauk* nobela, Gerard Genneten kontzeptua erabiliz, obraren hipotestu gisa ageri da. Halaber, bestelako erreferentzia ugari ere aurki daitezke, esplizituak zein zeharkakoagoak.

Martutenen Saizarbitoriaren unibertso literarioko obsesio nagusiak biltzen dira, inoizko modurik bizienean. Autorearen aurreko eleberrien arrago moduko bat dela ere esan daiteke, gainerako liburuetakoa pertsonaia, eszena zein sinbolo batzuek nobelara egiten baitute salto. Orobat, entziklopedia kutsua du, hots, aipuen eta erreferentzien kopuruan alde handia dago egilearen aurreko lanekiko. Análisi literarioari ekin baino lehen, ordea, sarrera teoriko xumea egingo da, testuartekotasunaren kontzeptua zertan datzan azaltzeko. Ondoren, Saizarbitoriaren obran testuartekotasunak duen tokia aztertuko da, egile beraren lanekiko zein bestelako obrekiko harremanak ikertuz. Horren ostean, *Martutene* eleberria aurkeztu eta gero, horren testuartekotasuna xehe-xehe jorratuko da, maila esplizitu zein implizituan. Maila esplizituan Max Frisch-en *Montauk* nobela gailenduko da, Unamuno eta Lizardiren figurekin batera; implizituan, ostera, eleberriak Philip Roth-en *American Pastoral* eleberriarekin duen loturari erreparatuko zaio. Azkenik, ikerketak emandako ondorioak aletuko dira.

2. Testuartekotasunera hurbilketa teorikoa

Literatur teoriaren barruan testuartekotasunak egindako bidea luzea izanik, hamaika ertzetatik heldu zaio kontzeptuari. Intertestualitate edo testuartekotasun hitza izendatzen lehenengoa, ordea, Julia Kristeva (1967) izan zen, Batjinen Dostoievskiri buruzko idazkiak oinarri hartuta. Kontzeptuaren jatorria, beraz, Batjinen obran bilatu behar da, azken honen “dialogismoaren” ideiarekin estuki lotuta baitago. Euskaltzaindiko *Literatura Terminoen Hiztegiaren* arabera, testuartekotasuna testu batek aurrekoekin duen harremanetan zedarritzen da. Gérard Gennetek (1982) ere antzekoa baieztatzen du testua palimpsesto gisa irudikatzean, hots, aurreko testuen existentzia ziurtatzen duen neurrian da testua testu.

Testuartekotasuna kontzeptu oso eta berezizat finkatu da literatur kritikaren eremuan, 60ko hamarkadan Kristevak ezarri zuenetik. Ikerketa suspertzeko ere balio izan du izendapenak, izendatu aurretik ere literaturaren historian joera aski ezaguna zen gaia izan arren, sarri eragin, iturri, imitazio eta gisako ideien atzean ezkutatzen zena. Kristevaren ekarpena literaturaren historia osoan ageri den joera batean sakontzera

eta teorizatzen zetozen, hain zuzen ere testuen arteko harreman betiereko hori xedatzen, gaur egungoak aurrekoekin lotzen dituen: “Todo texto se constituye como mosaico de citas, todo texto es absorción y transformación de otro texto. En lugar de la noción de intersubjetividad se instala la de intertextualidad, y el lenguaje poético se lee, al menos, como doble” (Kristeva, 2002, 190. or.). 70eko hamarkadako hurbilketa emankorretako batean, Roland Barthes literatur teoriarari eta kritikari frantziarrak Kristevaren kontzeptualizazioan sakondu zuen. Kristevak egin bezala, Barthesek ere testuaren pluraltasuna nabarmenduko du, *obra* izendapenetik *testu* izendapenera doan bilakaeraren ezaugarri garrantzitsua joaz berau. Barthesen ustez testuaren osagai funtsezkoenetakoa da testuartekotasuna, aipu edota erreferentzien presentziara mugatu ezin den gertaera. Aitzitik, testuaren oinarri-oinarrian legokeen elementua litzateke testuartekotasuna, berorren muineko ezaugarria: “las citas que forman un texto son anónimas ilocalizables y, no obstante, ya leídas antes: son citas sin entrecomillado” (Barthes, 1971, 78. or.). Hau da, testuak beste obretako aipu espliziturik jasotzen ez badu ere, berau beti dago gainerako testuekiko harremanetan, erreferentzia ugari ez osatutako sarean txertatuta. Aurrez esan bezala, testuartekotasunak jatorriarekin lotutako *iturri* edo *eragin* bezalako kontzeptuak gainditzen ditu, hots, testuen arteko harremana askotarikoa da, ez lineala.

Hainbat urte geroago, Gerard Genettek hurbilketa erabakigarria gauzatu zuen, 1982ko *Palimpsestes. La littérature au second degré* lanean kontzeptua zertan zetzan argi eta sakon adierazten saiatuz. Genettek *transtestualitate* izeneko nozio orokorraren gainean lan egin zuen, testuartekotasuna bere bost motetako bat bihurtuz. *Intertestualitateaz* (1) gain, beste lau kontzeptu osatzen dute transtestualitatea: 2) *paratestualitatea* edo testu batek bere paratestuekin duen harremana; 3) *metatestualitatea*, edo testu batek beraz diharduen batekin duen harremana; 4) *hipertestualitatea*, testu bat (hipertestua) bere aurreko batekin (hipotestua) lotzen duen harremana, eraldaketa arrunt edo konplexua tarteko; 5) *artxistestualitatea*: diskurtso bat osatzen duten arau orokorren multzoa (diskurtso motak, enuntziario motak, genero literarioak...). Autoreak *hipertestualitateari* eskainiko dio arretarik handiena. Izan ere, Genetten ustez, harreman hipertestuala maila deskriptibo batean eman daiteke, adibidez, testu jakin batek aurreko bati buruz esplizituki diharduenean. Harremana, ordea, bestelakoa ere izan daiteke; izan ere, baliteke B-k A-ren berri ez ematea, baina lehenengoa ezinbestekoa izatea bigarrenaren sorrerarako.

Gennetek itxuraldaketa gisa aurkeztuko du azkenengo hori, kontzeptu hau bi motatan bereiziz².

Gennetek literaturtasunaren ezaugarri unibertsaltzat joko du hipertestualitatea, Kristevak aurrez egin bezala. Gauzak horrela, autore honentzat transtestualitate mota ezberdinak ezaugarri huts ez ezik, testu motak ere badira. Esaterako, edozein testu bihur daiteke aipu, aipatua izan daitekeen heinean, baina hori gertatzen da hain zuzen aipua praktika literario ezaguna delako. Gennetek, era berean, hipertestualitatearen barruko mailak bereizten ditu. Hau da, hipertestualitatea handiago edo txikiagoa izango da hipotestuak hipertestuan duen presentziaren arabera, eta presentzia hori nola adierazita dagoen. Presentzia izan daiteke masiboa eta ezin argiagoa, edo murrizta eta ilunagoa. Azterketa honetan, Gennetek pastichea eta parodia bezalako generoez dihardu bereziki, horrelakoetan testu batetik besterako eratorpena argiagoa denez gero.

Testuei begira, elementu intertestual ugari bereizi dira. Betiere testuartekotasun esplizituari dagokionez, Gennetentzat (1982) baliabide intertestualik agerikoena aipua da; ondoren plagioa dator, edo aitortu gabeko kopia; azkenik, motarik ilunena alusioa edo zeharkako aipamena da, hau da, nahitaez beste batekin lotzen den esakunea, zeinaz guztiz jabetzeko beste testu baten berri izan behar den. Horien artean, zalantzarik gabe, aipua izan da baliabide intertestualik aztertuena. Martinez Fernándezentzat (2001) aipua zera da, aurreko testu bateko diskurtsoa norbere testuan sartzea, hau da, norbere jardunean beste narratzaile baten ahotsa sartzea, dela haren hitzak esplizituki sartuz, dela horiek birsortuz, zuzenduz... Aipuen kasuan ere implizitu eta esplizituen artean bereiz daiteke. Aipu esplizituak beste narratzaile baten hitzak testuratzen ditu, zuzen zein zeharka. Aipu implizituak, ostera, ez dira sintaktikoki aipu modura artikulatzen, balio ebidentziala duten aipuen kasuan bezala.

Baliabide intertestualez, edo nahi bada testuartekotasun motez aritzean, derrigorrez testu ezberdinen arteko harremanaz ari gara. Martinez Fernándezek (2001), ordea, kanpoko eta barruko testuartekotasuna

[2] Adibide modura, Virgilioren *Eneida* eta James Joycen *Ulysses* joko ditu *Odisearen* hipertestutzat. Esan nahi baita, lehenengo obra horiek ez dira *Odiseatik* eratorzen iruzkina bitarte, itxuraldaketa bidez baizik. Gehiago zehazte aldera, ordea, biena ez litzateke itxuraldaketa bera izango. *Ulysses* *Odisearen* itxuraldaketa zuzena da, gertaerak XX. mendeko Dublinera ekarriz, besteak beste; *Odiseatik* *Eneidara* daraman bidea, aldiz, konplexuago eta zeharkakoagoa da, imitazioa baitago. Imitazioa itxuraldaketa mota bat litzateke, baina imitazio zuzena baino askoz ere konplexuagoa.

bereizten ditu. Kanpokoak egile ezberdinen testuen arteko harremanari erreparatzen dio; barrukoak, aldiz, egile beraren testuen arteko loturetan arreta jartzen du. Bigarren horri, terminologia errazte aldera, intratestualitatea esaten dio: berau egile beraren obren arteko harremanean gauzatzen da, hots, aurreko obra batek ondorengoarekin dituen lotura testualetan.

Azkenik, testuartekotasuna jorratzean ezin da inolaz ere bazter utzi irakurlearen funtzioa. Mendozak (2008) dioenez, izan ere, testua eta irakurlearen arteko dialektikak definitzen baitu fenomeno literarioa. Autoreak irakurlearen araberrako intertestuaren kontzeptua mahaigaineratzen du, diskurtso literarioa osatzen duten askotariko erreferentzien antzemate eta identifikazioan oinarritzen dena:

El intertexto lector es un componente básico de la competencia literaria; en el espacio de la competencia literaria, integra, selecciona y activa significativamente el conjunto de saberes, estrategias y recursos lingüístico-culturales para facilitar la lectura de textos literarios. Los distintos elementos que lo componen se activan en la recepción, en la interacción entre emisor/receptor y en la apreciación de las correspondencias re-creadas entre textos diversos, a la vez que potencia la actividad de valoración personal a través del reconocimiento de conexiones y del desarrollo de actitudes positivas hacia diversas manifestaciones artístico-literarias de signo cultural (Mendoza, 2008, 105. or.).

Irakurlearen papera, hortaz, garrantzitsua da baliabide intertestualak antzemateko. Autore batzuen ustetan, testuartekotasuna irakurlearen parte-hartzearen araberrakoa da. Batez ere testuartekotasun inplizituaren kasuan gertatuko da hau, non bestelako testuen oihartzunak identifikatzea irakurlearen gaitasunari soilik dagokion. Literaturaren ezaugarri funtsezkotzat aurkeztuz, jadanik aipatu denez, hala definituko du Riffaterrek irakurlea eta testuartekotasunaren arteko harremana:

L'intertextualité est la perception, par le lecteur, de rapports entre une oeuvre et d'autres, qui l'ont précédé ou suivie. Ces autres textes constituent l'intertexte de la première. La perception de ces rapports est donc une des composantes fondamentales de la littérature d'une oeuvre (apud Martínez Fernández, 2001, 61. or.).

Hain da garrantzitsua irakurlearen papera, ezen testuartekotasuna berorrek testuaz duen jabetzan oinarritzen den. Intertestuak, bere alde-tik, obra bat bere ezaguera osoan ulertzeko irakurleak ezagutu beharreko

testu multzoak dira. Beraz, intertestuek xedatuko dute testu baten harre-
ra prozesua.

2.1 Testuartekotasuna Saizarbitoriaren obran

Saizarbitoriaren mundu literarioa hain zabala izanik, egile askoren arrastoa sumatzen da bere obra osoan zehar. Esan bezala, lehenengo bi nobeletan, hots, *Egunero hasten delakon* (1969) eta *100 metron* (1976), batez ere Nouveau Romanetik edango du Saizarbitoriak. Hirugarren nobelan, berriz, ordura arte bere obran ezezaguna zen eta berriro errepikatu ez duen esperimendazio maila batera iritsi zen. Nabarmenak dira, izan ere, Becketten “isiltasunaren poetikaren” oihartzunak *Ene Jesusen*. Olaziregik (2001) seinalatzen duenez, kontaketa bera hizpide bihurtzen du idazleak, nobela meta-nobela gisa itxuratuz. Istorioak kontatzearen ezina dario liburuari, Beckettek *Malone Meurten* (1951) egindakoaren ildotik. Belau-
naldi baten kronika ere baden *Hamaika pauson* (1995) antzematen hasten da gorago aipatutako entziklopedia izaera. Orobat, nobelan zehar idazle ugarien aipuak Abaituaren gogoaren inguruko zertzeladak emateko zein literaturaren funtzioaz hausnartzeko erabiltzen dira. Forma aldetik Nou-
veau Roman delakoa da eragin nagusia, Olaziregik esan legez. Baina no-
bela honek oihartzun ugariagoak ditu, izan ere, etengabe tartekatzen
dira idazleen aipuak eta erreferentziak. Nabarmentzeko moduko batzuk:
Unamuno, Butor, Flaubert...

Bihotz bi eleberrian (1996) bikote harremanen gatazkei erreparatu
zien Saizarbitoriak, Gerra Zibila atzetik oihartzun gisa jarrita. Desleialta-
sunaren gaia jorratzeko modua dela-eta, Joyce-n *Ulysses* (1922) edo *Finne-
gan’s Wake* (1939) nobelekin pareka liteke, Olaziregiren ustez (2001), batik
bat protagonistari eragiten dizkion ondorio psikologikoetan. Leopold
Bloom *Ulysses*eko protagonistak, baina, *Bihotz bikoak* ez bezala, ez du
emaztea akabatzen. Flora Ugalde nobelako emakumezko protagonistak,
berriz, antzekotasunak ditu Molly Bloomekin. Izenetik bertatik (“bloom”
hitzaren adiera bat lorea baita), baina baita beste ezaugarri batzuetan
ere, hala nola musikazaletasunean edo ezaugarri fisiko zenbait, esaterako
bere “ipurdi narak” (Olaziregi, 2001, 65. or.). Are gehiago, emakumezko
beste protagonistaren izena ere Bioleta da, hots, beste lore mota bat.
Azkenik, entziklopedistaren figuran, bere arrazionala izateko ezintasun-
ean, ez da zaila Max Frischen *Homo Faber*-en protagonistaren isla ikustea
ere. *Gorde nazazu lurpeaneko* “Asaba zaharren baratza”n oster, aurrekoek
utzitako herentzia identitarioa zama bilakatuko zaio Polikarpori, eta asa-

ben jarauntsiari ezin erantzuteak errudun sentiaraziko du, Joycen *Artista gazte baten potretako* Stephen Dedalusi gertatu bezalaxe. Azkenik, “Rossetti-ren obsesioa” laneko Rossetti margolariaren inguruko testuartekotasunaren ingurukoak xeheki aztertu ditu Olaziregik (2004), Mikel Ayerbek *Kandiskyren tradizioa* eleberri laburrekoak (2012) eta Otaegik eta Otsagabiak hainbat eleberritakoak *Beste Gerrako kronikak* liburuan (2019), Saizarbitoriaren obretako genero-harremanak aztergai dituen lanean.

2.2. Intratestualitatea Saizarbitoriaren obran

Testuartekotasunak, hots, beste testuekiko harremanak leku garrantzitsua badu Saizarbitoriaren obran, beste horrenbeste gertatzen da bere testuen arteko harremanarekin (Ayerbe, 2016). Intratestualitatea gehienetan errepikapenen bidez adierazten da: liburu batetik besterako eszenen antzekotasunak, irudi edo sinbolo jakin baten erabilera, pertsonaien izenak eta izaera... Halere, *Hamaika* pausotik aurrera hasten dira errepikapenak erruz agertzen, are Saizarbitoriaren unibertso literarioaren ezauzgarri nagusietako bat bihurtzeraino. Ayerberen esanetan, bere nobelagintzaren bigarren aldi honetan “etengabeko gogoetei, errepikapenei, birplanteamenduei eta bestelako teknikei leku eginaz, memoriaren zein bestelako diskurtsoen eraikuntzak eragin ditzakeen auzi konplexuak islatuko ditu” (2012, 239. or.). Olaziregiren (2001) arabera, memoriari dago-kion denbora dago Saizarbitoriaren nobeletan, eta denbora hori errepikapenek egituratzen edo aktibatzen dutela esan daiteke. Errepikapen horiek, beraz, liburu beraren barruko memoriaren denbora aktibatu ez ezik, autorearen obrak bata bestearekin lotzen ditu, egilearen mundu literarioa osatzen duten obsesio eta kezken berri emanez. Saizarbitoriaren “Hemen nago, liburuez inguratuta, zutaz pentsatzen” narrazioko pasarte honek agian lagun dezake intratestualitaterako joera hau ulertzen:

Pentsatu ere pentsatzen dut joera horregatik dudala burua nahasia, gauza gehiegirekin betea, pertsonaia askorekin, bata bestearekin gurtzatzen diren gertakizunez, ez hasieratik ez amaierarik duten istorioz gainezka. Egia da, ongi begiratuta, istorio batek ezin duela ez hasierarik ez amaierarik izan; amaitu ohi dena liburua da, baina ez historia ordea; istorioek liburu batetik bestera egin ohi dute salto (2003, 48. or.).

Esan bezala, eszena batzuk liburu bat baino gehiagotan errepikatzen dira. Esaterako, *Bihotz bin* gudari izandako Samuelek hurrengo pasadizoa kontatzen du: hondartzara bidean erreketek Donostian sartzen ari zirelako berriaz jabetzean, porturantz joan zen barku batean gerrara joateko

asmoz. Horrako bidean, ezaguna zuen Bastida izeneko gazte bat ikusi, eskuindar familiakoa berau, eta amari gerrara zihoalako abisua emateko esan zion (91-92. or.)³. Ondoren, “Gudari zaharraren gerra galdua”n (18. or.) eta *Lili eta bioken* (80. or.) istorio bera agertzen da (Arroita & Ayerbe, 2019). Lehenengoari dagokionez protagonistari berari gertatua da eta bigarrenaren kasuan Juanjo Lasaren testigantzan, protagonistak Gerra Zibilaren inguruko dokumentala egiten zebilela jaso. Bestalde, aipatutako hiru liburuetan badira Gerra Zibilari buruzko elkarren antza duten beste hiru eszena. Pasarte batean, *Lili eta biokeko* protagonistak dokumentalean jasotako beste gertaera bat dakar gogora. Elgetan sartutako mairuek baserri bat arpilatu zutela dio, baserriko ama-alabak bortxatu nahi izan zituztela eta senarra eragozten saiatu zenean, hura matxetez akabatu zutela. Are, joko metaliterario bat eginaz, Faustino Iturbek aitortzen du, “zeinaren berri liburu batean baino gehiagotan eman duen” (264. or.). *Bihotz bin* (134-139. or.) ere Elgetan sartu ziren mairuak aipatzen dira, baina hemen aldakuntzak dakartza Klararen ahotan jartzen den eszenak. Mairuek baserri batean sartu eta senar-emazteak akabatuko dituzte, etxeko alabak ihes egitea lortzen duelarik. Neskak leiho batetik salto egin du leiho barrenari helduta eta mairu batek matxetez hiru atzamar mozten dizkio⁴. Hau da “Gudari zaharraren gerra galdua”n agertzen den eszena bera (59. or.), protagonistak berak jasotako lekukotasunean.

Eszenak ez ezik, pertsonaien izenek ere liburu batetik besterako jauzia egiten dute, baita noiz edo noiz ezaugarriren batzuk ere⁵. Besteak beste, Samuel izena du *Bihotz bin* Hanbre sagardotegiko mahaiaren buel-

- [3] Saizarbitoriaren lanetako orrialdeen aipuak parentesi artean zehaztuko dira. Horrela, *Bihotz bi* liburuko aipuak 1999ko 4. argitalpenari dagozkio; *Gorde nazazu lurpeanekoak* 2000. urteko lehenengo edizioari; *Martutene* lanekoak 2017. urteko lehenengo edizioaren bigarren inprimatzeari eta *Lili eta biokekoak* 2015eko lehenengo edizioari. Era berean, Max Frischen *Montauk* nobelako aipuak 2014ko ediziotik jaso dira, Unamunorenak bere *Obras Completas*eko 1966ko ediziotik eta Rothen *American Pastora*lekoak, aldiz, 2018ko ediziotik.
- [4] Izaro Arroita aitortzen duenez: “Idazleak berak elkarrizketan azaldutakoaren arabera, bere liburuetan errepikatzen diren beste gerrako historia batzuk bezala, benetako gertakari batean dago oinarritua hau ere; estanko bateko emakume baten historian, hain zuzen ere” (2015, 285-286. or.). Hain justu, Elgetako behatzak moztutako Anttoni Telleria emakumearen istorioa berriki agertu da Ur Handitaneko “Memoria historikoa” saioan: <https://www.eitb.tv/eu/bideoa/ur-handitan-4-denboraldia/6266/150902/memoria-historikoa/>
- [5] Pertsonaien liburu batetik besterako joera hau Joyce eta Rothengan ere nabaria da. Lehenengoaren kasuan *Artistaren gaztetako portretako* Stephen Dedalus *Ulysses*en berregertuko da, eta bigarrenari dagokionez *American Pastora*leko Nathan Zuckerman beste hainbat nobelatan ere agertzen da.

tan denek arreta handiz entzuten duten gudari zaharrak, *Ene Jesusen* bizikleta ganean ibili ohi den pertsoniak bezalaxe. Izenek, eta *Ene Jesusen* kasuan bizikletaren aipua Samuel Becketti erreferentzia izan daitekeela iradokitzen dute, bizikletan ibiltzen baita irlandarraren *Molloy* eleberriko protagonista ere. Hau gutxi balitz, Samuel izeneko pertsonaiek “Gudari zaharraren gerra galdua”ko Amiano pertsonaia dakarte gogora, denek istorioak kontatzea gustuko dute-eta. Era berean, entziklopedia saltzailak dira *Bihotz bi* eta honen berridazketa den *Bi bihotzeko* protagonistak, eta hiztegiak *Hamaika pausoko* Abaitua. Sardinak latan jaten dituzte *Bihotz biko* protagonistak eta *Egunero hasten delakoko* Mauricek. *Lili eta biokeko* Faustino Iturbek, aldiz, palmerak gustuko ditu. Janariarekiko harreman konpulsibo hau, jakien inguruko xehetasunak emanez, pertsonaien izaera neurotikoaren adierazgarri izan daiteke, “Rossettiren obsesioa”ko Juan Martin ezin neurotikoagoak euskal gastronomiaz idazten baitu. Pertsonaia protagonistekin jarraituz, gernu-aparatuko arazoak ditu *Hamaika pausoko* Abaituak, eta beste horrenbeste gertatzen zaio *Lili eta biokeko* Faustino Iturberi. Era berean, *Ene Jesusen* hitzaurreko egile izandako J.J Lasa psikiatrak pertsonaia maila hartuko du hala *Hamaika pauson* nola “Gudari zaharraren gerra galdua”n. Gainera, *Lili eta bioken* protagonistari Donostiako nautikoko eszena kontatzen diona ere Juanjo Lasa izango da. Flora Ugalde emakumezko protagonista *Bi bihotz* eta honen berridazketa den “*Bi bihotz*”en agertzen da. Entziklopedia-saltzailea eta Flora Ugalde ez ezik, baina, lehenengo nobelako Benito eta Bioleta izenak ere itzuri dira bigarrenera, kasu honetan izena bakarrik mantenduz.

3. *Martutene*

Bederatzi urte zeramatzan Ramon Saizarbitoriak ezer argitaratu gabe, 2012an *Martutene* argitaratu arte. Iñaki Aldekoaren (2012) ustetan, *Hamaika pausorekin* hasitako zikloari nobela honekin ematen dio amaiera egileak. Kritika aldetik txalotua izan zen ia 800 orrialdeko lana. Euskadi Saria ere eman zioten. Laudorioak laudorio, nobelak jorratzen dituen gaien ugaritasuna dela-eta kritikariek hainbat elementu azpimarratu dituzte nobelak zertaz diharduen jardutean. Jon Kortazarrentzat (2012) “oroimenaren” nobela da, mundu oso baten metafora. Zalantzarik gabe, lan mugarrria da Saizarbitoriaren ibilbidean, idazleak berak aitortu baitu *Martutene* idatzi ondoren askoz libreago sentitzen dela. Joseba Gabilondoren (2012) iritziz, autorearen ibilbidean ez ezik, euskal literaturaren historian amaiera bat markatzen duen nobela “epokala” da *Martutene*,

euskal XX. mende “luzeari” muga ezartzen dion *fin-de-siècle* itxurako lana. Eleberria “megaebentoa” da:

[...] ideologia eta hegemonia subordinatu batez hedatu den subjektuaren historia ez dago historia ofizialean, oroitzapenean baizik Gerra Zibileko, frankismoko eta Gatazkako istorio ez-ofizial horietan guztietan, oroitzapenak bakarrik bermatzen duen jarraitutasunean. Beraz, [...] euskal subjektu burges abertzalearen-koherentzia historikoa bermatzen duena oroimena da. Horregatik, Gerra Zibilaren aurretik Gatazkaren amaierara datozen gertaera historikoak *durée edo garai historiko* bakar gisa azaldu, pentsatu eta sentitzen dituzte eleberriko pertsonaiek, baita gazteenek (Loiola, Zigor) ere, oroimena dela medio, oroimenari esker. *Martutene* beste inon oroitzapen-kateatu gisa kontatu ez den historia luze horren –euskal XX. mende luzearen– kronika da. (Gabilondo, 2012, 92. or.).

Zenbaitzuek burgesiaren inguruko nobelatza hartu dute liburua. Lander Garroren ustez “Burgesiaren erretratu sakona eta minuziosoa da” (2012), eta Ur Apalategik zera dio: “*Martuteneko* euskal subjektua ez da jada, ez subjektu sabiniano erdi-erromantiko erdi-moderno, ezta subjektu moderno ikonoklasta, ezta subjektu postmoderno postnazionalista merkatuzalea, baizik eta euskal-subjektu-abertzale-burgestu-neomoderno-erreakzionarioa” (2013, 75. or.). Ikuspegi zabalago batetik ikusiz, Arroितarentzat (2015) bikote harremanen gatazkak eta Euskal Herriko errealitate politikoa dira gai nagusiak, nahiz eta aipatzen diren kontuen zerrenda luzea den, esaterako: euskara eta euskal kulturari buruzko hausnarketak, belaunaldi baten kezak, literaturaren funtzioaren inguruko gogoetak, bizitza eta artearen arteko gatazka, giza sentimenduak eta beraien konplexutasuna...

Argumentua hurrengoa da: bi bikoteren gorabeherak kontaktzen zaizkigu eleberrian; alde batetik, Abaitua eta Pilar medikuak daude; bestetik, Julia itzultzailea eta Martin idazlea. Halako batean, ordea, Lynn estatubatuar soziologoa iritsiko da, Martinen etxean ostatu hartuz. Hura izango da nobelako bi planoak nolabait lotuko dituen. Liburuaren egiturari dagokionez, 24 kapituluz osatuta dago, atarikoa eta epilogoaren zenbait gabe. Esan bezala, bi planotan kontatuta, Julia itzultzailea da kapitulu bakoitietako ardatza, bikoitietan Abaitua medikua den bitartean. Hirugarren pertsonako zeharkako estiloa (batzuetan librea, gehienetan ez-librea) dabil egileak pertsonaien mundu psikologikoa adierazteko. Zeharkako estilo hori bitarte lortzen du autoreak, Gabilondok (2013) seinatu legez, pertsonaien kontzientzien batetik besterako jauzia erraztasunez egitea.

Azpimarratzekoa da elkarrizketa ugarien berri emateko modua, non Julia eta Abaituaren galbahetik pasatako hirugarren pertsona darabilen, nobela osoan zehar bezala, bestalde.

3.1. Harreman intratestualak *Martutenen*

3.1.1. *Eszenak*

Eszenei dagokienez, beroki gorridun emakumearena nabarmentzen da guztien gainetik. *Martutenen* behin eta berriro agertuko da, izan ere, Martinek Juliaren desleialtasuna gogoan zuela idatzi zuen *Beroki gorria jantzita ohe ertzean jesarria dagoen emakumea* narrazioa (302. or.). Orobat, nobelako beste pasarte batean Abaitua eta Pilarren kasuan ere gertatu zela adierazten da, maitale baten enkontrutik zetorrela topatu zuen Abaituak Pilar, ohe ertzean eserita (372. or.). Aitaren desleialtasunaren ondorioz Martinek pairatzen duen ametsak ere horrekin lotuta dirudi, emakumea ohe ertzean jesarria ageri delako, zutik dagoen gizona ondoan. Beroki gorridun emakumearenak bazuen aurrekaririk Saizarbitoriaren obran, desleialtasuna eta geroko ohearen eszenak berebiziko presentzia duenez gero *Bihotz bin*, protagonistaren oroitzapen mingarrienetako bat izanik berau (170. or.). Eszenak ia berdina dira liburu batean zein bestean. Are, esaldiak hitzez hitz errepikatzen dira: “Lo hartu dut”; “nor da”; “garbitu gabe nago”, “ez nazazu abandonatu” eta “ez iezadazu istoriorik hondatu”... Eszena guztietan sexua izango dute. *Martutenen*, esan bezala, eszena bikoiztu eta Martinen nobelan ere agertzen da, errealtatea eta fikzioarekin jolastuz. Desleialtasunaren eszenari jarraitzen dion garaia ere berdintsu adierazita dago *Bihotz bi* eta *Martutenen*, izan ere, bikotea harreman hasierako alaitasunera itzuliko da, paseoak emanez eta tabernetan tragoak hartuz.

Horretaz gain, *Martutenen* badira han-hemenka Saizarbitoriaren beste zenbait obretara daramaten egoerak, inoiz ñabardura txikiak badira ere. Esaterako, Martinen *Maitasuna eta gerla* nobelan senarrak emaztea seigarren solairu batetik botatzen dueneko eszenak berriro *Bihotz bi* dakar gogora, nobela horretan ere horixe gertatzen delako. Halaber, seigarren solairutik botako du bere burua *Lili eta biokeko* emakumezkoak ere. Aipagarria da, bestalde, *Bihotz biko* gaztelaniazko itzulpenak Martinen nobelaren izenburu bera jaso zuela, hots, *Amor y guerra*.

3.1.2. *Pertsonaiak*

Esan bezala, pertsonaiak ere errepikatzen dira, nahiz eta pertsonaiak baino agian zuzenagoa litzatekeen izenez hitz egitea. Edonola ere, badi-rudi sarritan izena ez ezik izana ere igarotzen dela pertsonaia batetik bestera, hau da, maiz pertsonaien izaeran ere aurreko nobelen arrastoak aurkitu daitezkeela.

Hasteko, Julia eta Abaituaren pertsonaiek *Hamaika* pausoko protagonisten izen berak dituzte. Aldekoak (2013) pertsonaia berak ez ote diren dio, baina zahartuta daudela. Izenean ez ezik (Juan Martinek besterik gabe Martin deitzea nahiago duela dio), izaeran ere Martinen isla du “Rossetti-ren obsesioa”ko Juan Martin idazleak, izaera neurotikoa eta guzti. Martinen ezaugarri batzuk *Bihotz biko* entziklopedistaren pertsonaian ere ikus litezke, hau ere, Martin idazten bezalaxe, askotan alferkeriatan eta gerorutzen ibiltzen baita, salmentarik apenas egin gabe. Entziklopedistaren ezaugarriaren arrastoa sumatzen da bere jarrera askotan, esaterako, Dideroten Entziklopediako ale bat liburutegia izatean edota emakumeekiko harremanean.

Horretaz gain, Martinen eleberrietan *Bihotz bi* eta honen berridazketa den “Bi bihotz” kontakizunetako Flora Ugalde ageri da. Gizonezko protagonistari, hots, *Bihotz biko* entziklopedistari dagokionez, ukaezina da Martinen liburuetako Faustino Iturbekin duen antza. Obsesiboak dira pertsonaiok (Saizarbitoriaren pertsonaia gehienak bezalaxe, bestalde), izaera neurotikoa dute eta emakumeekin erlazionatzeko zailtasun handiak. *Lili eta bioken* gorpuztuko da Martinen nobeletako Iturbe, oraingoan Floraren konpainiarik gabe, lanbidez idazlea dela zehaztuta, Martinen “Gizona ispiluaren aurrean”eko protagonista bezalaxe. Egoera berean daude pertsonaiok, eta biek hil hurren egonda emakume bat ezagutuko dute. *Lili eta bioken* Faustinok Lili izeneko neskatua ezagutuko du, eta Lore izena duen emakume helduaz maitemindu. Deigarria bederen bada Lili, Lore eta Floraren izenen arteko jokoak, hiru emakumek izaera aldetik lotura handirik ez duten arren. Landare izenen sinbolismo ildo honi jarraituz, Bioleta du izena *Bihotz biko* protagonistak ezagutzen duen beste neska. Flora Ugalderegan bueltatuz, Martinen nobeletakoa Juliarengan inspiratua dagoela esaten da *Martutenen*. Gauzak horrela, Juliarengana *Bihotz biko* Flora Ugalderegan ezaugarriak ere itzuri dira, hala nola: lepoko orezta, pianoa jotzeko zaletasuna...

Bigarren mailako pertsonaietan ere badira izen bat-egiteak. Esaterako, *Martutenen* Harri Gabilondorekin oheratzen den Iberiako langileak

Adolfo du izena, *Bihotz biko* Flora Ugaldereen maitalearen antzera, hain zuzen. *Hamaika* pausoko Ortiz de Zarate eta *Martuteneko* Juliaren senar ohiak, biak etakideak, Zigor gerra izena dute. Azkenik, *Martutenen* Abaituaren pazientea den Maria de Amor puertorricarra *Lili eta bioken* agertuko da ostera. Bigarren eleberri horretan txakurra paseatzen ari den Faustino Iturberekin kalean topo egiten du, eta elkarrekin paseatzen dute. *Martutenen*, aldiz, Abaituak Martini gomendatuko dio bere pazientea, aitarentzako erizain gisa.

3.1.3. *Sinboloak*

Saizarbitoriaren obran hainbat irudi fetitxek garrantzi sinboliko handia dute, obra bat baino gehiagotan errepikatzeraino. *Martutenen* badago bat, Saizarbitoriaren unibertso literario osoa ulertzen lagun dezakeena. Sinboloa Gloria Victis eskultura da, “Rossetti-ren obsesioa”n jada aurrekaria zuena. Eleberri horretan, protagonistak eskultura ikusten du Londresen, Victoriak erakutsia. Paradoxikoa da oso emakumearen izena, eskultura galtzaileen omenezkoa izanik. Bestalde, Olaziregik (2004) seinatzen duenez, Parisen eta Bordelen baino ez dago horrelako eskulturarik, alegia, Londresen dagoelako hori egileak fikzionalki lekualdatua da. Bordelekoa da, aldiz, *Martutenen* agertzen dena eta Abaitua, Kepa eta Lynnek hara egindako bidaian ageri da. Eskulturaren aingeru batek soldadu baten gorpua besoetan eusten du, azken honek eskuan porrotaren ezpata daramala. Aingeruak, berriz, hegoak altxatuta ditu. Monumentuak derrota gozoaren ideia transmititzen du, porrot duinarena. Juan Martinek zein Abaituak, biak galtzailearen kulturen hazitakoak, gudariak gerra duintasunez galdu izanaz harro, eskulturaren esanahiarekin bat egiten dute. Biek ala biek, gainera, hegoak eroriak ikusten dizkiote. Lynn eta Victoriari ere, azken honi batez ere, sinpatikoa iruditzen zaie porrot gozoaren ideia. Juan Martin eta Abaituaren izaera malenkoniatsuaren bitartez adierazten da galtzaileekiko txera. *Martutenen* hari argumentalean zeresana izango du estatuak hegoak gorantz edo beherantz ote zituen jakitea; Abaituaren maitatzeko ezinaren sinbolotzat ulertuko da orduan hegoak eroriak ikuste hori.

Beroki gorriak ere irudi fetitxearen antza hartuko du, eszenak aipatzean deskribatu bezala. *Bihotz bin* zein *Martutenen*, baita Martinen eleberrian ere, emakumearen desleialtasunaren sinbolo da. Martinen ametsean jesarria dagoen neskak ere izokin koloreko gonazpikoa darama jantzita, gorritik hurbil dagoen kolorea, beraz. *Lili eta bioken*, ostera, zer-

bait askoz ere baikorragoa sinbolizatzen du Loreren beroki gorriak, maitasunaren adierazgarri da, hain zuzen.

Zuhaitzek ere badute presentzia nabarmenik *Martutenen*, Saizarbitoriaren beste hainbat nobelatan bezala. Martinen eta Juliaren etxea *magnolia grandiflora* batek zedarritzen du. *Hamaika pauson* ere zuhaitz hori da Juliaren etxe ondoan ageri dena, sarritan Abaituaren burutazioen lagungarri. Markos Zapiainen (2015) ustez, heriotzaren aurreko kezkaren sinbolo eta aringarri bezala agertuko da landare erraldoia. Halakorik esan liteke, berau *Hamaika pausoko* Abaitua zein *Martuteneko* Martinengan kezka errepikakorra denez gero.

Bestalde, irudi fetitxeak aipatzean ezin oharkabea pasatzen utzi liburuaren barneko liburuak, hots, *mise en abyme* gisa txertatzen diren idazkiak. *Martutenen*, Max Frischen *Montaukek* beteko du idazki fetitxearen funtzioa, baita neurri txikiago batean Martinen idazkiek ere. Orobat, gainerako zenbait obratan ere badago horrelako liburuaren arrastorik, hurrenez hurren: *Hamaika pauson* Iñaki Abaituak Daniel Zabalegiren heriotzaz idazten diharduen *Hamaika pauso* nobela; “Rossetti-ren obsesioa”n Dante Gabriel Rossettiren poemak, Juan Martinek galdutako nobela eta Eugeniari idatzitako oharra; Faustino Iturbe Otzetako Gerra Zibileko gertakariak gaitzat hartuta idazten dabilen nobela *Lili eta bioken*. Emakumeei bidalitako oharrek zeresana dute hainbat nobeletan, esaterako “Rossetti-ren obsesioa”n Juan Martinek Eugeniari bidaltzen diona. Hori horrela, *Bihotz bin* eta *Martutenen* senarrek maitaleak emazteari bidalitako poema topatzean izaten dute desleialtasunaren berri.

3.1.4. *Datak*

Datek ere garrantzia dute Saizarbitoriaren nobeletan. Pertsonaia askok gogoan dituzte data historiko zenbait, baina iraganean ez ezik, orainaldian ere badute zeresana datek. Nolabait, Saizarbitoriaren nobeletan iraganak duen zeresana azaleratzen du daten agerpenak.

Martuteneko Julia eta Abaitua gai dira data batzuk gogoan atxikitzeko eta horietako batzuk berberak dira bien kasuan, gainera. Hauexek Abaituak aipatzen dituenak: “1936ko uztailaren 18a, 1813ko abuztuaren 31, 1931ko apirilaren 14a, 1789ko uztailaren 14a, 1975eko irailaren 27a” (203. or.). Esan bezala, hauetako batzuk Juliak ere aipatzen dizkio Lynni, hain zuzen ere bere liberatzaileek Donostiari su eman zioten eguna (1813ko abuztuaren 31) eta frankismoko azken fusilamenduak egin ziren data

(1975eko irailaren 27a). Izaro Arroidak (2015) adierazi legez, data haueta-ko batzuk etengabe errepikatzen dira Saizarbitoriaren unibertso literarioan, batez ere Juliak aipatzen duen 1936ko irailaren 13a, hots, erreketek Donostia okupatu zuten eguna. Data honek berebiziko adiera sinbolikoa izango du *Bihotz bin*, Olaziregik (2001) esaten duenez, irailaren 13an haserretzen baitira protagonista eta emaztea, eta egun berean ezagutzen du lehenengoak Bioleta neska gaztea (58. or.). Bestalde, irailaren 13koa da Mikele de Abando eta protagonistaren aita agertzen diren argazkia, eta gerora jakingo denez egun horretako harremanaren fruitu da Bioletaren ama, protagonista eta Abandoren biloba Bioleta senide bilakatuz. Irailaren 13a da, halaber, *Martuteneko* Juliak, eszedentzia amaitzen zaionez, Diputazioko itzultzaile lanera bueltatu edo betirako utzi erabaki behar duen data, bere seme Zigorren urtebetetzea izateaz gain. Hau gutxi baltz, egun horretan ezagutzen du Kepa, eta Zigor zenak semeari utzitako gutuna apurtzea erabakitzen. Esan nahi baita, bere bizitzaren gaineko eta semeari transmititu nahi liokeenaren inguruko erabaki garrantzitsuak hartzen ditu egun seinalatu horretan.

3.2. Testuartekotasuna *Martutenen*

Ondoren ikusiko denez, berretsi daiteke halako entziklopedia kutsua duela *Martutenek*. Eleberrian zehar idazleen aipuek, erreferentziek eta komentarioek ez baitute ia etenik. Aipatzen direnak gehienbat idazleak badira ere, ez dira gutxi musikari eta margolariei egindako erreferentziak ere. Agertzen direnetako batzuk baino ez aipatzearren: James Joyce, Samuel Beckett, Proust, Flaubert, Sandor Márai, Virginia Woolf, Natalia Ginzburg idazleak; Hopper eta Modigliani margolariak eta Ravel musikaria. Egile ugarien artean, halere, Max Frisch suitzarra izango da nabarmenen agertuko dena. Oro har Frisch, baina bereziki egile honen *Montauk* nobela. Joseba Gabilondoren (2013) arabera, Thomas Mannen *Mendi magikoaren* antza ere badu bere *fin-de-siècle* itxuran. Aipatuak diren hauen gain, maila inplizituan, edo hobe esanda, irakurlearen intertestu gisa, nobelari Philip Roth gisako baten eragina aitor dakiok, pertsonaien miazte psikologikoa eta giro dekadenteagatik.

3.2.1. Testuartekotasun esplizitua

Erreferentziak sarritan aipu gisa artikulatzen dira, pertsonaiek askotan idazleen esanak aipatzera jotzen baitute. Halaber, liburu batzuen gaineko iruzkinak egiten dira eta literatura pertsonaien arteko mintzagai

arrunta da, bereziki Julia eta Martinen kapituluetan, literatura zaleak diren aldetik. Dena dela, agerikoa da aipamen denek ez dutela garrantzi maila bera. Hau da, badirudi autore, margolari eta abar batzuen aipamenak pertsonaien maila kultura nabarmentzeko-edo baino ez direla egiten, edota giroen deskribapenerako. Beste batzuek, ordea, nobelaren gai ei zein autorearen eraginei neurria hartzeko balio dute.

3.2.1.1. *Montauk*

Badago denen artean nabarmentzen den obra bat, Saizarbitoriak ia-ia pertsonaia mailara igo duena. Obra Marx Frisch idazle suitzarraren *Montauk* dugu. Saizarbitoriak aitortua zuen lehendik Frischekiko zaletasuna, besteak beste gomendatzeko bost liburuen artean egile honen *Stiller* aipatuz, eta baita 2002ko elkarrizketa batean aurrez harengana gerturatzen hasia zela aitortuz ere⁶. “Nobela-matriuska” deitu zion Hasier Etxeberriak (2012) *Montauki*, eta Saizarbitoriak berak aitortu du *Martutene* izenburua ez zuela ausaz jarri, liburuari erreferentzia egiteko baizik, biak m hizkiaz hasitako leku-izenak izanda. Ezer baino lehen, ordea, eta ondoren datorrena ondo ulertuko bada, komeni da *Montauken* argumentua azaltzea. Liburuan Max izeneko idazleak eta Lynn editoreak New York ondoko herrixka batean igarotako asteburua kontatzen da. Asteburua xeheki kontatzeaz batera, Maxek aurreko harremanetako eta, oro har, bere bizitzako oroitzapenak gogoratuko ditu. Gabilondok (2013) seinatzen duenez, Saizarbitoria *mise en abyme* teknikaz baliatzen da aipatutako eleberria berean txertatzeko. Aipatu bezala, joera ezaguna da Saizarbitoriaren ibilbidean, izan ere, nobela bat idazten diharduten idazleak dira protagonistetako batzuk. Hemen, ordea, eleberri erreala da testuan sarrazten dena. Omenaldia izateaz gain, Saizarbitoria ez da horretara mugatzen, eta nobelaren protagonismoa muturrera eramaten duela esan daiteke.

Montauk eleberriaren presentziak Saizarbitoriaren nobelako errealtatea itxuratuko du, pertsonaiak kasualitatez eta bat-egite ankerrez betetako lurraldean sartuz. Azken honetan Frischen *Homo Faber* eleberriaren itxura ere badu. *Montaukek* objektu fetitxe gisa jokatu du, lehen esan

[6] Aipatutakoen erreferentziak hurrengoak dira. *Stillerren* gomendioa Hasier Etxeberriaren *Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan* (2002) liburuan egin zuen; Frischekiko gerturatzeaz *Euskonews* web atariari emandako elkarrizketan: <http://www.euskonews.eus/0164zbk/elkar16401eu.html>. Azkenik, *Martutene* eta *Montauk* izenburuen parekotasunaz, Sautrela saioan: <https://vimeo.com/39474356>

legez errealitatea egituratuz eta aldaraziz, baita pertsonaien jokaeran eragiten eta beren arteko harremanak zehaztuz ere. Horrenbestez, eszena jakin batzuk *Montauketik* Saizarbitoriaren obrara jauzi egingo dute. Ez hori bakarrik, liburua pertsonaien gogoeten lagungarri ere izango da, lantzen dituen gaiak zer pentsatua ematen baitiete. Liburuak objektu fisiko bezala ere izango du garrantzirik, izan ere, hura izango da Kepak Harriri emandako liburua, bat-egiteta lehenengoa den enkontruan. Bi antzekotasun nagusi dituzte eleberriek, baina. Frischen eleberrian, *Martutenen* bezala, neska gazte eta bera baino askoz zaharragoa den gizon baten arteko harremana kontaktzen da. Halaber, bi eleberrietako neskek Lynn izena dute. Antzekotasun nagusi horietaz landa, esan bezala ugarriak dira *Montauki* egindako erreferentziak.

Bikote harremanek leku garrantzitsua dute hala *Montauken* nola *Martutenen*. Frischen eleberriko Maxek maitasunaz, eta, hein batean, gizon eta emakumeen arteko harremanez dihardu, eta horrelakoetan sortzen diren gatazka eta arazoak ere gai arrunta dira *Martutenen*, pertsonaia nagusiak bikoteak izanik. *Martuteneko* pertsonaiek *Montauk* baliatuko dute gai horien inguruan hausnarketa egiteko. Esaterako, Abaitua ados dago *Montaukeko* “emakume batekiko lehen aldia beti da lehen aldia” (492. or.) esaldiarekin, baina ez “emakume guztiek plazer gorenaren istantean antza dute” (604. or.) delakoarekin. Halaber, Frischen beste esaldi bat ere aipatzen du, emaztea zelatatzen zueneko gogoratuz: “bere emaztea beste ohe batetik datorrena ohartzen ez dena, ez da gizon samurra” (465. or.). Esan daiteke, oro har, antza dutela Maxek eta Abaituak. Gorago esan bezala ados daude emakumeen inguruko zenbait ustetan, eta handia da bata zein bestearen bizitzan eta lanbidean emakumek duten presentzia, bata ginekologoa eta bestea emakumeak literatura-gaitzat hartzen dituen idazlea direnez. Biak dira herabe emakumeen aurrean, eta emakume bat gustuko izatean, biek dute apeta hutsa delako sentipena. Azkenik, ezin argiagoa da bi nobeletako maitasun istorioen parekotasuna eta Abaituak joera du berea Frischen eleberriko istorioarekin konparatzeko.

Errua da, zalantzarik gabe, *Martuteneko* gairik nagusietako bat. Abaitua ginekologoa hainbat gauzengatik sentitzen da errudun. Kontsulta batean Teresa Hoyos izeneko pazienteaz abusatu izanaz (541. or.) damu da, eta erru sentimendu sakon batek zamatzten du. *Montauken* Max protagonista ere errudun sentitzen da txikitako laguna zuen eta orain bizilaguna duen Haller andereari ihes egiteaz (59. or.). Emakumea ezindua dago, ohetik altxatu ezin dela, eta bere emazteak sarritan bisitatzen duen

arren, Max ahal duen guztietan ihes egiten saiatzen da. Era berean, Max errudun sentitzen da bikotekide batekin izandako abortu batengatik, eta baita alabarekin duen harremanagatik ere. Erru kate horren ondorioz pasarte batean “Lynn no será el nombre de una culpa” (Frisch, 2014, 136. or.) dio, Abaituak ere errepikatzen duena. Honetaz gain, pasarte batean Juliak aipatzen du bere liburuetako batean Frischek kontatzen duen pasadizoa, errudun sentitzen zela mendian behin topatutako alemana akabatu ez izanaz. Abaitua ere errudun sentituko da jasotako zama identitarioa alde batera uzten saiatzen den bakoitzean, gaztetan Parisera zihoala aitaren lagun batek botatako manua gogoan: “y no te olvides de que eres vasco” (605. or.). Abaituaren kasuan, gorago landutako galtzaileen kulturak erru sentimendua larriagotuko du, eta *Montauken* ikus daitekeenez, Maxek ere badu horrelakorik, bere buruaren kontra xakean ari dela, hala esaten baitu: “La mayoría de las veces pierdo, o sea, me identifico con las piezas perdedoras cuando de pronto se produce el mate, sin discusión” (119. or.).

Bi eleberrien beste gai amankomunetako bat hausnarketa metaliterarioa da. Bai *Montaukeko* Maxek, bai *Martuteneko* pertsonaia batzuek, bereziki Martinek eta Juliak, literaturaren funtzioaz edota fikzioa eta errealtatearen arteko harremanaz gogoetatzera joko dute. Harrik *Montauki* buruz egiten duen komentario batek, esaterako, fikzioa eta errealtatearen arteko harremanaz hausnartzera bultzatuko ditu pertsonaiak. Harriren galdera zera da, Max Frisch idazlea ote den nobelako protagonista, hots, nobela erabat autobiografikoa al den (166. or.). Pasarte horretan aipatzen du Martin idazleak liburuan zehar behin baino gehiagotan agertzen den ideia, hots, “errealitatea fikzioa baino bitxiagoa izan liteke, baina fikzioa egiaiagoa da” (167. or.). Martinentzat gai hutsala da, bere ustetan dena baita fikzio. Martinek, hortaz, berau hobetsiko du errealtatearen aldean, egiaiagoa delakoan⁷.

Azpiatal honi amaiera emateko, bi liburuetan agertzen den eszena bat aipatu beharra dago. *Montauken* Juliak materia literario gisa erabili dezan debekatzen dio Maxi, euren harremaneko pasadizoa literatura gai bezala erabiltzea eragotziz (79. or.). *Martutenen* ere beste horrenbeste

[7] Dena den, Martin errealtatetik abiatuko da fikzioa sortzeko orduan, errealtatea izango du sorkuntzarako oinarri, beraz bere liburuak beti dira errealtatea eta fikzioaren arteko joko etengabea. Honen adibide da *Beroki gorria jantzita ohe ertzean jesarria dagoen emakumea*, Juliaren desleialtasunean oinarritua. Maxek ere errealtatean dakusa sorkuntzaren oinarria: “La literatura conserva el momento, para eso existe” (77. or.).

gertatzen da, zenbait ñabardurekin, baina. Gauzak handizkatzen dituela deritzon arren, ezinbestean onartu du beti Juliak Martinentzat bazka literarioa izatea. Azkenerako, baina, kexu da haren krudeltasunaz:

Min handiena ematen diona gauzak gontzetatik ateratzea da, bihurritzea, guztiari punta ateratzea. [...] Hori da egiten duena, miseriak ehi-zatu. Narrasti horri ez zaizkio koloretako tximeletak interesatzen. Etsigarria da beren karikatuta krudela egiteko tema biona, ez baita errukitsua goa bere buruarekin inoiz zerbait noblea erakutsi ez izana, zaborra bakarrik. Nondik datorkio premia hori? Garai batean pentsatu zuen idazlearen ezaugarri propioa zela, orain telebistak agerian uzten duenez, gizartean zabaldua da noski miseriak erakutsi behar hori. Zerikusi handia duela pentsatu ohi du Juliak telebistan beren intimitasuna mundu guztiaren aurrean aireratzen azaltzen den jendearekin. Alde bakarra, Martinek, konbentzionalki, arteari eta kulturari lotzen zaion formatua erabiltzen duela (173. or.).

Behin, ordea, ez publikatzeko eskatzen dio. Juliaren desleialtasunaren ostean Martinek *Beroki gorria jantzita ohe ertzean jesarria dagoen emakumea* eleberria idatzi zuen Ainhoan egindako egonaldi batean, gertatutakoa Flora Ugalde eta Faustino Iturberen beste istorio baten bidez islatuz. Eskakizunaren aurrean, Martinek ez zuela horretarako asmorik erantzun zion. Pasarte hori berriz ere hausnarketa metaliterariorako baliatzen du autoreak, Martinen ahotan hurrengo esaldia jarritz: “ez dago ezer bizitzaren erabilgarritasun literarioaren gainetik” (175. or.). Badirudi horixe dela Maxen ustea ere, *Montauken* esaten denez, “el escritor recela de los sentimientos que no se prestan a ser publicados” (17. or.).

Aurreratu legez, *Montaukeko* pasarte batzuk berrantzezten edo erreproduzitzen dira. Adibidez, Max eta Lynn kostaldetik paseatzen doazen pasarte, non emakumea aurrerago doan gizonak atzetik begira jarraitzen diola, Lynn eta Abaituaren Sagastizabaletik irteten direneko pasartearen islatzen da. Beste horrenbeste gertatzen da emakumeari gizonaren gelan/kontsultan zerbait ahazten zaion eszenarekin (*Montauken* supiztekoa izango da eta *Martutenen* hain zuzen *Montauk* eleberriko fotokopiak gordetzen dituen karpeta urdina). Bestalde, Martin idazleak eta Lynnek, *Montaukeko* protagonisten antzera, ping-pongean jolastea gus-tuko dute. Era berean, Lynnen eta Abaituaren arteko enkontruetan, Lynnen biluzteko erak (365. or.) Frischen eleberriko Lynnen gogorazten du. Bi obretan asfixiak jotako umea agertzen den eszena dago. Frischen eleberrian Maxen lankide baten umea da, *Martutenen* ez bezala, hiltzen dena. Amaren ondoezaren aurrean, Maxen eginkizuna izango da aitari

komunikatzea (99. or.). *Martutenen* ere ospitaleko zuzendarien utzikeria dela-eta Abaituak aurre egin beharko dio koanetako atresia duen ume bati. Operatu ostean, Abaitua amarengana joango da, sentitzen duela esatera (547. or.). Azkenik, Martinen nobeletara ere helduko da *Montauk*. “Lore sorta” izeneko narrazio laburrak, izan ere, Frischen liburuko eszena batekin pareka liteke. Eszenetan senarrak ospitalean dagoen emazte gaixoari egindako bisitaren kontaketa egiten da. Bi eszenetan senarrek ez beste norbaitek loreak bidali dizkio emazteari.

Dena den, eszena errepikatuak ez ezik, Frischen eleberriko pasarte eta esaldiak ere hitzez hitz erabiltzen ditu Saizarbitoriak. Hortxe dago, besteak beste, Abaituak bere kabutan sarri errepikatzen duen Frischen liburutik hartutako esaldia, “Lynn ez da erru baten izena izango”. Hala-ber, *Martuteneko* Lynnek *Montaukeko* izen bereko pertsonaiak erabilitako esaldiak erabiltzen ditu etengabe: “You are a fortunate man”; “Hi”; “You love her”; “Just relax”... Abaituak Lynn deskribatzeko erabilitako modua ere, “erdi nurse, erdi ondina” (253. or.), beste eleberrian dago: “ondina y un poco niñera” (26. or.). Maiz pertsonaiek egindakoa Frischen nobelako protagonistek egindakoarekin konparatzen dute, edota beren ekintzak eleberriararen arabera epaitzen. Adibidez, Abaitua medikuak nahiko luke semearekin *Montaukeko* protagonistak alabarekin duen gisako harremana izatea, hots, “ez erraza ez zaila” (208. or.).

3.2.1.2. *Lizardi eta Unamuno*

Martuteneko Martinek Xabier Lizardiren poema baten izenburu bereko nobela idatzi zuen, *Bihotzean min dut* izenekoa, nobelan zehar Juliak itzultzen diharduena. Nobela Martinen ikasle baten aitaren hilketan oinarrituta dago. Ikaslea Lizardiren inguruko lana egiten ari zen, eta halako batean aita Guardia Zibila akabatzen du ETAk. “Bihotzean min dut, min etsia” (228. or.) dio neskatoak irakaslea bisitan doakionean, eta hortik nobelaren izenburua. Izaro Arroita (2015) seinalatu bezala, poetari amonaren heriotzak eragindako mina, bortizkeriaren biktima batek pairatzen duenarekin lotzen du idazleak, Lizardiren poemako hitzak neskatoaren ahotan jarritz. Poemako izenburua *Martuteneko* beste pasarte batean ere agertzen da, zehazki, Lynnek (Juliarengandik ikasita) Abaituari esaten dizkio bion lehenengo maitasun enkontruan. Lizardiren hitzak, liburuaren amaiera aldera ikusiko denez, maitasunaren zaurien sinbolo dira oraingoan. Beraz, testuartekotasuna kasu honetan bikoitza litzateke, nobela intradiegetikoan gatazkaren inguruko kontuak aletuko ditu eta aldiz,

Lynnen esaeraren bidez, maitasun harremanaren abiapuntua bilakatuko da; nolabait, gatazkari eta maitasunari erreferentzia eginaz, hala nola, *Bihotz bin* gerra eta bikote harremanak nahasten diren bezala. Edonola ere, ez da Saizarbitoriak Lizardiren hitzak sinbolikoki darabiltzan lehenengo aldia, hortxe dago “Asaba zaharren baratza” narrazioa ere. Lizardik poeman kontakizun zuen baratzaren berpiztea (“Euskal pizkundea”ren metafora) amesgaizto bilakatu zaio Polikarpo protagonistari, asaba zaharren baratzak, aurrekoek utzitako oinordetzari ezin erantzuteak errudun sentiaraziko du⁸. Errudun sentiaraziko da, halaber, *Martutene*ko Abaitua ere, Zapienen hitzetan aberriaren “superniaren exijentzia etikoa asetzen” (2015, 54. or.) asmatzen ez duelako. Abaituak, halere, erruduntasuna neurri batean bederen kitatuko du, ama perutarra duen Peru umea Sagastizabal baserrian jaiotzen lagunduz. Iker Legarretak (2018, 66. or.) adierazi legez, bere burua integristotik ezin libratu izanagatik, Peruri “gizon libreza izan dadin” opatuko dio Abaituak.

Azkenik, Lizardiren aipamena Saizarbitoriak euskara eta euskal kulturarekiko duen konpromisoaren adierazle gisa ere har liteke. Aldekoaren (2018) arabera, liburutegian Dideroten entziklopediaren ale bat duen Martin idazleak Lizardirekiko apustua egiten du, bestelako poetak baino “bereagoa” sentitzen duelako. Jakinaenez, lehen euskal poeta modernotzat ageri da Lizardi, hau da, ondo lotzen da Martinek zein Abaituak bere egiten dituzten balore (ustez) aurrerakoi eta liberal baina euskaltzaleekin. Era berean, Juliak XIX. mende amaierako Donostiako euskaltzale liberalak miresten ditu, euskara orduan ez baitzegoen ondare abertzaleez (horren) hornitua. Lizardi ondo egokitzen zaio euskaltzale burges, hiritar eta liberalaren itxurari.

Unamunoren esanahia oso bestelakoa litzateke; izan ere, XIX. mendeko Donostiako euskaltzale liberal horiek ez bezala, euskararen arerio sutsua zen bilbotarra. Unamunoren aipamena egiten da *Martutene*ko hainbat pasarteetan, eta nago nobelako pertsonaien pentsaera ezagutzeko garrantzi handiagoa duela honek Lizardik baino⁹. Abaitua, Martin eta Julia abertzaleak dira, eta badute sentimenduek, hau da, alderdi irra-

[8] Jakingarria da “Asaba zaharren baratza” poema Lizardik Polikarpo Barrena izenekoari eskaintzen diola, hots, Saizarbitoriaren nobelako protagonistaren izen bera duen bati. Bestetik, Polikarpo Sabino Aranaren bigarren izena ere bazen.

[9] Hain zuzen ere, bilbotarraren euskara eta Euskal Herriaren inguruko iritziez gain, Unamunoren *Orhoit gutaz* poema agertuko da *Martutenen*, Unamunok Lehen Mundu Gerran hildako euskaldunen omenez eginikoa. Bestalde, aurretik Unamunok agerpen esanguratsua zuen *Hamaika pauson*.

zionalak abertzaletasunaren barruan duen garrantziaren berri. Martinek eta Abaituak, esaterako, ilustrazioaren oinordeko sentitu arren, betiko lau klixe ilustratuak botata abertzaletasuna mespretxatzen dutenengana-ko ezinikusia dute. Euskal kanta zaharrek begiak bustiarazten dizkiote Juliari. Azken honek, gatazkaren ondorioz indarkeriak euskal kultura zikindu duela jakinik, ez lioke gerra garaiko abertzale zintzoen ondarea transmititzeari uko egin nahi. Aldekoak dioenez, “[idazleak] ‘Otzeta’-ko Eszilaren eta ‘Martutene’-ko Karibdisen artean nabigatu beharko du, iraganaren eta orainaren artean, emozio eta desira sutsuen eta arrazionaltasun zibilizatuaren artean” (2018, 37. or.). Aldeak alde, parekotasunak ikus litezke Unamunoren pentsaerarekin. Joxe Azurmendiren (2012) esanetan, arrazoimenaren eta bihotzaren arteko borroka da Unamunoren filosoifiaren giltzarri nagusia. Hauxe esaten da *Paz en la guerra* eleberrian Unamunoren alter ego-a datekeen Pachicoz: “Pachico casi lloró tarareando el *Adiyo* de Iparragirre, al trasponer la peña de Orduña, dejando a su Vizcaya para ir a caer en medio del tumulto de ideas nuevas en que hervía la corte” (Unamuno, 1966, 127. or.). Gaztetan bolada euskozale sukartsua pasa eta gero, Unamunok aipatutako borroka konponduko du, baina Espainiaren alde. Historiak baztertutako herrialdetzat zekusan Espainia (Euskal Herria bezala), baina historiarik eza mistikoki laudatuko du, are Espainia Europaren “pizkundearen” abangoardiatzat hartuz. Euskal Herriari dagokionez, jakina denez, oso bestelako bidea hartuko du, historian sartzekotan euskaldunek euskara alde batera utzi (hots, mintzoz espainol izan) beharra zutela aldarrikatuz. Azurmendiren arabera, *Paz en la guerra* oraindik kontraesanetik idatzitakoa da, eta horrek lotzen du *Martutenerekin*. *Martuteneko* pertsonaia nagusiek, ordea, ez diote ondare abertzaleari uko egingo. Abertzaletasunaren alderdi irrazionala ezinbestean onartuko dute, “asaba zaharren” ondareari leial izateak dakartzan buruhauste eta erru sentimenduei men eginik. Dena dela, Gabilondok seinalatu bezala, “ulertzen dute azken egia, bizitzaren zentzua [...] proiektu nazionalista liberaletik kanpo dagoela” (2013, 51. or.).

Ondorioz, bai Juliak, bai Abaituak, semeak zama identitariotik libratu nahi dituzte. Abaituak ez luke semeak aita gudaria gehiegi idealizatzea nahi, haren esanetan Pilarren aita frankista baino “fatxagoa” izan zitekeen heinean. Juliak, bere aldetik, semeari Zigor aita etakidearen ondarea (gutun forman) transmititzeari uko egiten dio. Ildo beretik, gorago esan bezala Abaituak “gizon askea” izan dadin opa dio Peru jaioberriari. Dena den, nabarmentzekoa da euskarari eusten diotela pertsonaiok, semeei

egindako transmisioan ere bai. Azken finean, euskal arbasoez semearekin diharduela, guztia Juliaren aipu honekin laburbildu liteke:

Esan nahi dio ez duela bere burua ez benetako ez ustezko arbasoengana-ko leialtasunez behartua ikusi behar [...]. Besterik gabe zintzoak izaten ahalegingdu behar dute inor kaltetu gabe bizitzen, kultura eta paisaia errespetatzen gizadiaren lorpena den jakiteari leialak izaten (296. or.).

3.2.2. Testuartekotasun implizitua: *Philip Roth*

Testuartekotasun implizituaren jabekuntza betiere irakurlearen aurre-ezagutzen arabera dela jakinik, hots, irakurlearen intertestu gisa, autore estatubatuarren oihartzuna antzeman daiteke *Martutenen*. Eleberria, hainbat ezaugarri formalengatik zein gaiaren aldetik, *Rothen* obrarekin pareka liteke. Lan honetan *American Pastoral* eleberriarekiko erkaketa egin da. Edonola ere, hurbilketa justifika dezakeelakoan, esan beharra dago Saizarbitoriak publikoki adierazi izan duela Philip Rothekiko miresmena¹⁰. Bi eleberrietan hurrengo osagaiak ikus litezke: pertsonaien miaketa psikologiko sakonak, fikzioa sortzeko gertaera historikoak oinarri hartzea, burgesia “berria”ren konplexu eta ezinak ezin hobeto adieraztea... Orobat, bi eleberriok mundu oso baten erretratua egitea dute helburu, bakoitza bere gehigarri identitarioarekin, *Martutene* Euskal Herriaren sinbolotzat har genezake, eta *American Pastoral* 60ko hamarkada amaierako AEBko irudizat. Gabilondoren esanetan, hurrengo galderari erantzun nahi diote eleberriok: “zer pasatu zaio klase ertain (-garai)ko amets liberal, progresista, nazionalistari? Zer gertatu zaio 60ko hamarkadaren inguruan hazi zen belaunaldiaren amets eta utopia liberalari?” (2013, 43. or.). *Martutenen* burgesia nazionalistak erantzun beharko dio galderari, *Rothen* eleberrian, berriz, jatorri juduko burgesia “berria”k. Zerbait puskatzen da bi eleberriotan, ordura arte trinkoa zirudiena pitzatu. Bi kasuetan, gainera, seme-alabak dira eztanda gauzatzen dutenak. *American Pastoralen* Seymour Levov buru duen familia eredu garriaren alabak Vietnamgo gerraren aurkako mobilizaziotan parte hartzen du, talde terrorista batean sartuko da azkenean eta bonba batez lau lagun hil. *Martutenen* Abaituaren seme Loiolak lagun batzuei familiako belaontzia utziko die, bertan armak gorde ditzaten. Atxilotutakoen epaiketa hastear dagoela, Abaituak semea AEBetara joatea nahi du. Esan beharra dago, dena dela, lehendik ere familia pitzatzeko bidean zegoela, Pilarren des-

[10] Urretxun emandako hitzaldi honetan, adibidez, “albiste txartzat” jotzen du Rothek idazteari utzi izana: <https://www.youtube.com/watch?v=mASWefX2Zu8&t=21s>

leialtasuna dela-eta. Hortaz, egonkorra zirudiena arrakalatzan hasiko da bi eleberrietan, mundu baten amaiera iragarriko da. Arazoari eleberri batean eta bestean ematen zaion erantzuna ezberdina da ordea. *American Pastoralen* suntsiketa erabatekoa da, alabak sistemari egindako ukoa bortitzagoa delako, eta bere suntsipenean familia osoa eramango du berarekin. Seymourren aitak eskularru fabrikarekin eraikitako inperio txikia bertan behera geratuko da, Seymour Levov ez da arazoa konprenitzeko gai izango eta hala hilko da. Suntsipen absolutua ezin hobeto adierazten da nobelaren azkenengo pasarteetan:

[...] se rió, y gozó, como algunas personas, históricamente, siempre parecen hacerlo, por la extensión que había adquirido el desenfundado desorden, gozó inmensamente de la invulnerabilidad, la fragilidad, el debilitamiento de las cosas que eran supuestamente robustas. Sí, habían abierto una brecha en su fortificación, incluso allí, en la seguridad de Old Rimrock, y ahora que estaba abierta no volvería a cerrarse. Jamás se recuperarán. Todo está en su contra, todos aquellos a quien no les gusta su clase de vida. ¡Todas las voces del exterior, condenando y rechazando su vida! (Roth, 2018, 510-511. or.)

Rothenean ez dago transmisioaren ez liberazioaren inongo arrastorik, beraz. *Martutenen*, ostera, Julia erabat askatuko da, semearentzat hildako aita etakideak utzitako gutuna puskatuz, eta Martinengandik bananduz, semea eta Keparekin batera Kubarantz bidaia egiteko. Abaituaren kasuan ez dago horren garbi. Saiatuko da bolada batez aurrekoek jarauntsitako zama nazionalistatik eta *galtzaileen kulturatik* bere burua askatzen. Neurri batean Lynnek akuilatuko du ospitaleko zuzendariei aurre egiten, Teresa Hoyosekiko errua kitatzen, Peruren jaiotzan laguntzen... Saiakerak saiakera, bere kasuan *galtzaileen kultura* nagusituko da (Gloria Victiseko aingeruari hegoak beheraka ikusiko dizkio) eta Pilarrengana itzuliko da, Milanora ihes eginez. Abaitua bere seme Loialari zamarik ez transmititzera mugatu beharko da. Zamatik libratu ote den ohartzeko, argigarria da azkenengo pasarte, non Abaitua aireportuko liburu-dendan *Montaukeko* ale bat ikustean Lynnez oroitu (Frischen liburuan ez bezala, hemen Lynn bai baita “erru baten izena”) eta Zabaleta-rekin topo egin eta gero, honako hau irakurtzen dugun:

DEPARTURES. SALIDAS. IRTEERAK. Milanorako IB 5545 hegaldia hirugarren ageri da zerrendan. Eman diote atea. Pilar altxatzen eta bereganantz etortzen dakusa, pauso batzuk eman eta gelditu egin da, Abaitua bera ere patrikan sartzeko handiegia den liburuan gorde nahirik gelditu denean. Ondoren, berriro ibiltzen hasitakoan, itxaron egin dio Pilarrek.

[...] Harengandik pauso batzuetara gelditu da berriz zer esan ez dakiela. Panelaren karraka hotsa ostera ere. Ez du begiratu baina hotsa isil dadin itxaron du. Pilarrek egunkaria eskuz aldatu eta eskuinekoa luzatu du, ukitzeko asmoa balu bezala baina egitera iritsi gabe. Jausten utzi du berriz. Abaituak isilik dirau.

“Baina zer gertatzen zaizu orain?” entzun dio. (766. or.).

4. Ondorioak

Ikusiriko adibide xeheek eta azterketan azaleraturiko testu estrategiek argi erakusten dute Saizarbitoriaren obra osoan, baina bereziki *Martutenen*, testuartekotasunak duen garrantzia, izan beste idazleen obretakoa, izan egilearen beraren obren artekoa. Egilearen hainbat obratan agertutako eszenak, besteak beste, Gloria Victis eta beroki gorridun emakumea ohean eserita, behin baino gehiagotan agertuko dira nobelan zehar, *Martutene* idazlearen obra guztien arrago bilakatzuz. Beste idazleei dagokienez, esan liteke aurreko obretan nabaria zen joera muturrera eramana dela nobelan, izan ere, idazle ugarien aipuek zein kultur erreferentziek halako entziklopedia kutsua ematen diote.

Testuartekotasun baliabideei dagokienez, Saizarbitoria gehienbat aipu zuzenez baliatu da. Maiz, ordea, aipu hutsetik haratago doa eta idazleen gaineko komentarioak daude. Juliak, esaterako, Frischen *Fragebogen* eta *Montauk* itzultzen ari delarik, ohar ugari egiten ditu bi nobelez eta, oro har, Max Frischen obraz. Saizarbitoriak *Martutenen* Frischen *Montauk*ek liburu osoa egituratuko du, izenburuen parekotasunetik bertatik igarri daitekeen bezala. Nobelak *Martuteneko* errealitatea itxuratuko du. Hori horrela, hainbat eszenek zein esaldi testualek liburu batetik besterako jauzia egingo dute eta pertsonaia batzuen karakterizazioak antzekoak izango dira. Era berean, pertsonaien gogoeten lagungarri izango da liburuak, gai esanguratsuak jorratzeko abiapuntu eta, hau gutxi balitz, *Montauk* liburu fisikoak ere zeresana izango du argumentuan. Saizarbitoria, beraz, ez da idazle suitzarrari omenaldia egitera mugatzen, baizik eta haren liburuetako bat erabiltzen du bere eleberria taxutzeko, hots, *Martuteneko* ezinbesteko pertsonaia bihurtzen du *Montauk*. Genneten irizpideari jarraiki, *Martuteneren* hipotestutzat har genezake bigarren hau, eleberraren esangura osoa edukitzeko nahitaezko elementua den neurrian. Saizarbitoriaren unibertso literarioan Frischek baitezpadako lekua badu ere, horren parte ere badira nobelan zehar aipatzen diren gainerako idazleak, besteak beste hemen jorratu diren Lizardi eta Unamuno. Idazleen

aipuek, liburuetakoa aipamenek eta literaturaren gaineko gogoetek presentzia etengabea dute pertsonaien gogoan eta mundu-ikuskeran. Ondorioz, zilegi da esatea, idazleaz denaz bezainbatean, literatura (sortzea eta irakurtzea) ez dela denbora-pasa huts, bizitza bera baizik.

Erruak zamaten ditu *Martuteneko* pertsonaiak, eta berandu baino lehen bere erruei egin beharko diete aurre, arrakasta eskuratuz batzuetan, porrot eginez besteetan. Hasier Etxeberrriak (2012) aipatutako erru unibertuala dago eleberrian, Philip Rothen *American Pastoralen* dagoen hori bera. Erruak, sarritan konkretua izanagatik, orokorraren itxura du, garen bezalakoak izateak dakarren albo kaltea. Ez da nahikoa nork bere eginkizunak ondo burutzea, bizitzak bestelako pultsioen arabera funtzionatzen baitu. Mundu baten pitzadura iragartzen dute eleberrioak, eta mundu horren protagonistek harrituta begiratzen diote suntsipenari, beren errua zein ote den jakin nahian. Saizarbitoriak eta Rothenek, bizi duten mundu konkretuaren behatzaile arretatsu diren aldetik, xeheki deskribatuko dituzte arrakalatzeko horren nondik norakoak.

Summuntzat jo izan da Saizarbitoriaren *Martutene*, egilearen ibilbide literarioko mugari gisa. Idazlearen aurreko nobeletan antzemandako joera askok goia jo dute nobelan. Egilearen obsesioak inoiz baino biziago ageri dira. Oroimenak erabateko garrantzia hartzen du, nobela mundu-sinboliko bilakatuz; idazki fetitxeak berebiziko funtzioa izango du, nobelaren ulermen osorako ezinbesteko bihurtuz; bikote harremanek nagusitasuna dute... Saizarbitoriak muturreraino daramatza bere betiko kezak. Halere, ondorengo eleberrietan ere jorratuko ditu autoreak bere gai kuttunak. Testuartekotasunak, halaber, garrantzi handia izaten jarraitu du.

5. Bibliografia

- Aldekoa, I. (2013). *Martutene: la escritura o la vida*. *Ínsula: revista de letras y ciencias humanas*, 797, 21-23.
- Aldekoa, I. (2018). Ramon Saizarbitoria eta Joxe Azurmendirekin solasean. *Egan*, 3-4, 29-48.
- Apalategi, U. (2009). Zer egin 'Nouveau Roman'-aren hilotzarekin? Saizarbitoria eta birziklaia literarioa *Hamaika pauson*. *Lapurdum*, 13, 31-42.
- Apalategi, U. (2013). Euskal subjektuaren bilakaera erromaneskoa: desberdintze estrategiaren eta homologazio nahiaren arteko negoziaketa literario ideologikoak. *452ºF: Revista de Teoría de la Literatura y Litera-*

- tura Comparada*, 9, 56-77.
<<https://www.raco.cat/index.php/452F/article/view/275772/363736>> [2021/04/15]
- Arroita, I. (2015). *Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza memoria ikasketen ikuspegitik*. Bilbo: EHU. <<https://addi.ehu.es/handle/10810/15964>> [2021/04/13]
- Ayerbe, M. (2012). Ramon Saizarbitoriaren *Kandinskyren tradizioa*: testuartekotasun estrategietan barna / *Kandinskyren tradizioa* [a tradición de kandinsky] de Ramon Saizarbitoria: unha incursión nas estratexias intertextuais. In B. A. Roig Rechou, I. Soto López & M. Neira Rodríguez (arg.), *A narrativa xuvenil a debate (2000-2011)* (237-258. or.). Vigo: Xerais.
- Ayerbe, M. (2015). *Euskal literatura kritika genetikoaren argitan: Aresti, Sarrionandia, Saizarbitoria, eta Atxagaren sorkuntza prozesua aztergai*. Bilbo: EHU. <<https://addi.ehu.es/handle/10810/19554>> [2021/04/15]
- Azurmendi, J. (2012). *Bakea Gudun: Unamuno, Historia eta Karlismoa*. Tafalla: Txalaparta.
- Barthes, R. (1971). De la obra al texto. *Revue d'Esthetique*, 3. <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjK1tPA2_nyAhWR3YUKHRwBBJ0QFnoECAIQAQ&url=http%3A%2F%2Fba.unlp.edu.ar%2Flenguajemm%2F%3Fwpfb_dl%3D26&usg=AOvVaw0kHPjGrPzfZVyMqZYx5UmQ> [2021/08/12]
- Casenave, J. (2008). Testuartekotasun. In A.A., *Literatura Terminoen Hiztegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- de Unamuno, M. (1966). *Obras completas. II, Novelas*. Madril: Escelicer.
- Etxeberria, H. (2002). *Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan*. Irun: Alberdania.
- Etxeberria, H. (2012). Saizarbitoriaren *Martutene* eleberriaz. *Zuzeu*, 2012-04-4. <<https://zuceu.eus/kultura/saizarbitoriaren-martutene-eleberriaz/>> [2021/04/05]
- Frisch, M. (2001) [1957]. *Homo Faber*. Donostia: Elkar.
- Frisch, M. (2014). *Montauk*. Bartzelona: Debolsillo.
- Gabilondo, J. (2013). *Martutene-New York*. Bilbo: EHU.

- Garro, L. (2012). Martutene. *Berria*, 2012-07-01.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=5511>> [2021/04/07]
- Genette, G. (1989) [1982]. *Palimpsestos: la literatura en segundo grado*. Madrid: Taurus.
- Joyce, J. (1992) [1916]. *Artistaren gaztetako portreta*. Euba: Ibaizabal.
- Kortazar, J. (2012). Bost pertsonaia, hiru liburu, sinbolo bi, egilea eta gizartea. *El Correo*, 2012-04-28.
<<https://kritikak.armiarma.eus/?p=5462>> [2021/04/23]
- Kristeva, J. (2002) [1969]. *Semiótica*. Madrid: Fundamentos.
- Legarreta, I. (2018). Euskal nazionalismoa Ramon Saizarbitoriaren *Martutenen*. Iñaki Abaitua eta Juliaren gogo-bihotzetan haztakatzen. *Egan*, 3-4, 49-75.
- Martínez Fernández, J. E. (2001). *La intertextualidad literaria: base teórica y práctica textual*. Madrid: Cátedra.
- Mendoza Fillola, A. (2001). *El intertexto lector. El espacio de encuentro de las aportaciones del texto con las del lector*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.
- Olaziregi, M. J. (2001). *Ramon Saizarbitoriaren unibertso literarioa*. Bilbo: Labayru ikastegia.
- Olaziregi, M. J. (2004). Ramon Saizarbitoria: obsesioez haratago literatura. *RIEV*, 49-2, 521-549.
- Onega, S. (1997), Intertextualidad: concepto, tipos e implicaciones teóricas. In M. Bengoechea & R. Sola (arg.), *Intertextuality: Intertextualidad* (17-34. or.). Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares.
- Rivera de la Cruz, M. (1997). Intertexto, Autotexto: La importancia de la repetición en la obra de Gabriel García Márquez. *Espéculo. Revista de Estudios Literarios*, 6.
<<http://www.ucm.es/OTROS/especulo/numero6/intertex.htm>> [2021/04/02]
- Roth, P. (2018) [1997]. *Pastoral americana*. Bartzelona: Debolsillo.
- Saizarbitoria, R. (1969). *Egunero hasten delako*. Donostia: Lur.
- Saizarbitoria, R. (1976). *100 metro*. Donostia: Kriseilu.
- Saizarbitoria, R. (1976). *Ene Jesus*. Donostia: Kriseilu.
- Saizarbitoria, R. (1995). *Hamaika pauso*. Donostia: Erein.
- Saizarbitoria, R. (1996). *Bihotz bi. Gerrako kronikak*. Donostia: Erein.

- Saizarbitoria, R. (2000). *Gorde nazazu lurpean*. Donostia: Erein.
- Saizarbitoria, R. (2003). Hemen nago, liburuz inguratuta, zutaz pentsatzen. In J. Muñoz (koord.), *Begiz jotako ipuinak* (46-55. or.). Irun: COF-Alberdania.
- Saizarbitoria, R. (2003). *Kandiskyren tradizioa*. Donostia: Erein.
- Saizarbitoria, R. (2012). *Martutene*. Donostia: Erein.
- Saizarbitoria, R. (2015). *Lili eta biok*. Donostia: Erein.
- Zapiain, M. (2015). *Saizarbitoria eta iragana*. Zarautz: Susa.